УДК 001.89:631.3(477)(092)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/3.14

Будник С.М.
https://orcid.org/0009-0006-7515-1454
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ДОРОБОК ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА УАСГН В. Б. БАБУКА (1910–1978), ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО В ГАЛУЗІ МЕХАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Наукова спадщина українських учених-технологів радянської доби залишається малодослідженою ділянкою аграрної біографістики. Статтю присвячено реконструкції наукового доробку члена-кореспондента УАСГН і ВАСГНІЛ, кандидата технічних наук Володимира Борисовича Бабука (1910–1978), який упродовж сімнадцяти років очолював Український науково-дослідний інститут механізації та електрифікації сільського господарства. На основі архівних матеріалів ЦДАВО України та прижиттєвих публікацій ученого встановлено три ключові напрями його дослідницької роботи. Перший напрям, що охоплює другу половину 1940-х рр., стосується вивчення зношування і відновлення деталей тракторів: у лабораторії ремонту машин інституту розроблено робочі креслення пристроїв для ремонту базисних деталей тракторів СХТЗ-15/30 та «Універсал-2», досліджено поверхневе гартування частково зношених колінчастих валів під час нагріву шийок ацетиленово-кисневим полум'ям, вивчено питання зношування деталей із модифікованих чавунів. Ці роботи були прямою технологічною відповіддю на потребу повоєнного відновлення машинно-тракторного парку. Другий і найвагоміший за практичними наслідками напрям пов'язаний із розробленням типової технології ремонту тракторів ДТ-54, «Універсал-1» та «Універсал-2» вузловим методом: комплект технологічних карт охоплював 160 деталей інтенсивного зношування, а наказом Міністерства сільського господарства СРСР № 384 від 24 березня 1951 р. цю технологію запроваджено як обов'язкову в майстернях МТС. У 1955 р. аналогічну роботу виконано для трактора ХТЗ-7. Значення цього доробку посилила реформа МТС 1958 р., яка передала обслуговування техніки колгоспам і зробила детально задокументовану методику ремонту потрібною для значно ширшого кола виконавців. Третій напрям, комплексна механізація вирощування кукурудзи, розгортався синхронно з кукурудзяною кампанією М. С. Хрущова, що формувала масовий інституційний запит на технічні рішення для всього виробничого циклу культури. Обґрунтовано висновок, що доробок ученого становив реальні технологічні відповіді на конкретні виклики радянського аграрного розвитку і залишив вимірний слід у практиці вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та ремонтної справи.

Ключові слова: *В. Б. Бабук, УНДІМЕСГ, комплексна механізація сільського господарства, вузловий метод ремонту тракторів, машинно-тракторні станції, типова технологія ремонту тракторів, реформа МТС 1958 р., кукурудзяна кампанія М. С. Хрущова, історія механізації сільського господарства УРСР.*

Постановка проблеми. Вивчення наукової спадщини вчених, що стояли біля витоків вітчизняної аграрної техніки, є одним із пріоритетів сучасної науково-біографічної та інституційної історіографії. Особливу цінність таких досліджень становить можливість через вивчення конкретних біографій вчених реконструювати механізми взаємодії між державними пріоритетами і напрямками наукових галузевих розробок. Ці механізми особливо характерні в умовах радянської планової науки, де вибір теми наукового дослідження перебував у прямій залежності не тільки від актуальних господарських потреб, а й від адміністративних рішень правлячої партійної еліти. Реконструкція таких взаємовідносин скрізь призму вивчення біографії конкретної особистості дає змогу перевірити науковий доробок ученого в контексті самостійних наукових і технологічних напрацювань, або реакції на політичні кампанії та командно-адміністративні директиви.

© Будник С.М., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Серед постатей, які досі не отримали окремої біографічної уваги, є член-кореспондент УАСГН і ВАСГНІЛ, кандидат технічних наук Володимир Борисович Бабук (1910–1978), який протягом сімнадцяти років очолював Український науково-дослідний інститут механізації та електрифікації сільського господарства (далі – УНДІМЕСГ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні відомості про діяльність В. Б. Бабука містяться в довідкових публікаціях А. І. Чекалова, а саме у біографічній статті, розміщеній на сайті «Енциклопедії сучасної України» [25], та в аналогічній довідці на сайті Національного наукового центру «Інститут механіки та автоматики агропромислового виробництва» Національної академії аграрних наук України (далі – ННЦ ІМА АПВ), а також на сторінках збірника «Вчені у галузях механізації, електрифікації та меліорації» [24, с. 9–12]. В історико-бібліографічній праці В. А. Вергунова і Н. Б. Щебетюк «Історія Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.)» висвітлено діяльність В. Б. Бабука у складі УАСГН та подано його біографічну довідку [9, с. 67, 96, 166, 243–244]. Окремі аспекти наукової діяльності вченого відображені у праці С. В. Вечурко, присвяченій загальноінституційній динаміці УНДІМ у 1940–1960-х рр. [10, с. 202–206].

Ширший контекст, у якому розгорталася наукова робота вченого, реконструйовано у студіях, присвячених реорганізації машинно-тракторних станцій та кукурудзяній кампанії ініційованих М. С. Хрущовим. А. О. Кириленко проаналізував перебіг кукурудзяної епопеї у період «хрущовської відлиги» на Півдні України [13, с. 82–85] та реорганізацію МТС 1950-х рр. і зміни, спричинені в цей період у Південному регіоні УРСР [14, с. 154–157], а також. О. Ф. Нікілєв розглянув результати трансформацій у сфері машинно-тракторного обслуговування колгоспного виробництва кінця 1950-х – початку 1960-х рр. [16, с. 218–220]. Проблематику комплексної механізації як умови зміцнення матеріально-технічної бази села дослідила О. В. Лісовська [15, с. 307–309].

Наявні праці або обмежуються стислою біографічною довідкою, або розглядають інституційні чи регіональні аспекти, за яких персональний внесок конкретних учених-механізаторів залишається поза розглядом. Невирішеною частиною загальної проблеми є відсутність цілісної реконструкції наукового доробку В. Б. Бабука на основі верифікованих першоджерел і встановлення зв'язку між тематикою його праць та господарською політикою відповідної доби. Заповнення цієї лакуни становить дослідницьке завдання пропонованої статті.

Постановка завдання. Метою статті є реконструкція наукового доробку В. Б. Бабука та з'ясування характеру його детермінованості суспільно-економічними умовами. Для досягнення мети поставлено такі завдання: реконструювати напрями науково-дослідницької роботи вченого на основі верифікованих джерел; з'ясувати кореляцію між тематикою його праць і ключовими подіями аграрної та технічної політики радянської України середини XX ст.; оцінити практичне значення здобутих результатів для галузі.

Джерельну базу статті становлять архівні матеріали УНДІМЕСГ, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), передусім фонд 25 «Український науково-дослідний інститут механізації та електрифікації сільського господарства», описи 1–3. Окрему групу джерел становлять прижиттєві публікації В. Б. Бабука та підготовлені за його науковою редакцією видання: «Годинний графік на тракторних роботах» (1951) [1], «Вузловий метод ремонту тракторів», написаний у співавторстві з П. Л. Максимчуком (1952) [6], монографія О. Г. Калашникова «Ремонт двигателя трактора ХТЗ-7» за редакцією В. Б. Бабука (1957) [12], «Опыт комплексной механизации возделывания кукурузы» (рос.: «Досвід комплексної механізації обробітку кукурудзи») у співавторстві з Н. М. Весною (1959) [3] та колективна праця «Комплексна механізація виробництва кукурудзи» за його редакцією (1962) [11]. Для контекстуального аналізу залучено монографію В. А. Вергунова про організаційний розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні [8].

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальноісторичних та спеціальних методів. Біографічний метод уможливив реконструкцію наукового доробку В. Б. Бабука на основі верифікованих першоджерел. Хронологічний метод забезпечив послідовне простеження дослідницьких фаз ученого у взаємозв'язку з ключовими подіями аграрної та технічної політики УРСР. Системний підхід виявив внутрішню цілісність трьох напрямів його наукового доробку. Метод контекстуального аналізу застосовано для встановлення кореляцій між конкретними науковими розробками та суспільно-економічними трансформаціями відповідної доби.

Виклад основного матеріалу. Щоб правильно оцінити науковий внесок В. Б. Бабука, необхідно врахувати інституційну рамку його наукової та

Рис. 1. Бабук Володимир Борисович (1910–1978)

Джерело: фотодокумент ННЦ «Інститут механіки та автоматики агропромислового виробництва» НААН України

організаційної діяльності. Він очолив Український науково-дослідний інститут механізації сільського господарства (далі – УНДІМ) згідно з наказом № 23-06 по Народному комісаріату землеробства УРСР від 23 червня 1943 р. [23, арк. 74–77]. Сам інститут був створений відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 3 квітня 1930 р. та наказів Народного комісаріяту земельних справ УСРР (далі – НКЗС УСРР) № 192/2880 від 18 червня і № 222/2910 від 12 липня того ж року у складі НКЗС УСРР як одна з перших в Україні спеціалізованих установ такого профілю [22, арк. 34, 39]. Його завданням були науково-технологічне забезпечення механізації колгоспного виробництва, розробка, випробування й упровадження сільськогосподарських машин, підвищення ефективності машинно-тракторного парку (далі – МТП). У вересні 1941 р. через нацистську інтервенцію та окупацію територій інститут евакуювали спочатку до м. Саратова, потім до сел. Стройгаз Дергачевського району Саратовської обл. Після звільнення України УНДІМ було реевакуйовано до м. Києва за постановою РНК УРСР № 354 від 14 квітня 1944 р.

В. Б. Бабук під час свого навчання ретельно набував науково-інженерних навичок. Після завершення навчання в технічній профшколі у м. Пирятин Полтавської обл. у 1926 р. він вступив до Київського політехнічного інституту (далі – КПІ), де у 1927–1931 рр. здобував фах інженера-механіка. У цей період КПІ перебував у складних умовах масштабної перебудови системи вищої технічної освіти, спричиненої політикою «культурної революції» та індустріалізації. Студентські роки В. Б. Бабука припали на добу інтенсивної індустріалізації, коли техніка й машинобудування стали символами модернізації суспільства, а професія інженера асоціювалася з утвердженням нової науково-технічної культури та активною участю у створенні промислового потенціалу країни.

Після закінчення КПІ у 1931 р. В. Б. Бабук працював інженером в Українському науково-дослідному авіадизельному інституті (далі – УНІАДІ) в Харкові, одному з провідних науково-промислових центрів України того часу. Важливий вплив на його професійне становлення мав творчий колектив, очолюваний директором УНІАДІ професором Я. М. Майєром, який займався питаннями розробки, серійного виробництва і застосування швидкісного дизельного двигуна, демпфування крутильних коливань колінчастих валів та створення паливної апаратури.

У 1933 р. В. Б. Бабук був направлений працювати в сільськогосподарську галузь, де обіймав посади технічного керівника, а згодом директора Ізюмської машинно-тракторної майстерні. У 1941–1942 рр. він очолював Старобільський автотрактороремонтний завод, а у 1942–1943 рр. керував Александрівською МТС в Оренбурзькій області. У роки Другої світової війни забезпечував ремонт і технічну готовність сільськогосподарської техніки в умовах евакуації, дефіциту ресурсів і кадрів, упроваджуючи інженерні рішення, які згодом стали основою його наукових розробок.

Один з перших задокументованих напрямів наукової діяльності В. Б. Бабука, дослідження зносу та реставрації деталей тракторів, безпосередньо відповідав на виклики повоєнної відбудови. Масштаби руйнування МТП на окупованих територіях України були колосальними: переважну більшість тракторів і машин, що перебували у розпорядженні МТС та колгоспів, було знищено або вивезено. У лабораторії ремонту машин УНДІМ у 1948 р. під керівництвом В. Б. Бабука були розроблені робочі креслення пристроїв для ремонту базисних деталей тракторів СХТЗ-15/30 та «Універсал-2», досліджені поверхневе гартування частково

зношених колінчастих валів під час нагріву шийок ацетиленово-кисневим полум'ям, а також питання зношування деталей із модифікованих чавунів [20, арк. 1–69]. Тематика цієї роботи формувала єдину науково-технологічну відповідь на потребу часу: як продовжити ресурс агрегатів, що вже вичерпали нормативний термін служби, не очікуючи на постачання нових запчастин.

Метод поверхневого гартування колінчастих валів в ацетиленово-кисневому полум'ї мав виразну практичну перевагу, оскільки міг виконуватися безпосередньо в майстернях МТС. Дослідження зносостійкості деталей із модифікованих чавунів, своєю чергою, підпорядковувалося завданню раціонального вибракування і відновлення: необхідно було встановити граничні допуски, за яких деталь ще придатна до відновлення, а не підлягає заміні.

У 1951 р. В. Б. Бабук опублікував працю «Годинний графік на тракторних роботах», присвячену впровадженню в машинно-тракторних станціях України методу погодинного планування тракторних робіт. Ця організаційна новація була ініційована машиністом Березнянської МТС Чернігівської області, лауреатом Сталінської премії М. Н. Бредюком, який ще 1949 р. вперше застосував такий графік під час обмолоту в колгоспі «Праця» [1, с. 3]. Публікація засвідчувала, що дослідницькі інтереси В. Б. Бабука на початку 1950-х рр. не обмежувалися суто ремонтною тематикою, а поширювалися й на суміжну проблематику наукової організації праці механізаторів і підвищення продуктивності використання МТП, що згодом органічно доповнило його внесок у розробку і стандартизацію ремонтного циклу.

Праця В. Б. Бабука документувала конкретні результати впровадження годинного графіка, які пояснюють, чому цей метод набув такого поширення. Найпоказовіші дані стосуються Зіньківської МТС Полтавської області, де після запровадження графіка в усіх тракторних, комбайнових і молотильних агрегатах 1950 р. порівняно з 1949 р. закриття вологи скоротилося з 2,5 до 1,5 дня, сівба ранніх зернових з 5 до 3 днів, сівба цукрових буряків з 6 до 4 днів, оранка чистих парів з 22 до 13 днів; середньозмінний виробіток на 15-сильний трактор зріс із 5,8 до 9,6 га, а врожайність озимої пшениці з 12,4 до 20,3 ц/га [1, с. 12]. В аналогічний спосіб механізатори Новобасанського району Чернігівської області, застосувавши графік, засіяли озимину в колгоспі ім. Литвинова за один день замість запланованих п'яти [1, с. 11]. На другий рік застосування методу передові механізатори перейшли до вищої форми його використання, так званих стахановських маршрутів, що передбачали комплексне, узгоджене з точністю до хвилини виконання робіт усіма тракторними агрегатами бригади; ініціатором цієї новації В. Б. Бабук називає бригадира Котівської МТС Чернігівської області Іллю Півня [1, с. 12].

Другий і найвагоміший за практичними наслідками напрям пов'язаний зі стандартизацією повного ремонтного циклу МТП. Відповідно до розпорядження Міністерства сільського господарства СРСР від 15 квітня 1949 р. № 270 та Міністерства сільського господарства УРСР від 20 грудня 1950 р. № 272-10б на УНДІМ було покладено відповідальність за розробку типової технології ремонту тракторів ДТ-54, «Універсал-1» та «Універсал-2» у майстернях МТС вузловим методом [10, с. 203]. В. Б. Бабук увійшов до авторського колективу разом із кандидатами технічних наук О. Калашниковим, Ф. Максимчуком, Г. Самсоненком, В. Зазимком, Б. Вовченком та іншими [17, арк. 1–423; 21, арк. 1–21]. Розроблена технологія охоплювала ремонт 160 головних деталей інтенсивного зношування і складалася з технологічних карт на вибракування деталей. Паралельно з підготовкою типової технології цей самий колектив опублікував у журналі «Техсоветы МТС» (рос.: «Техпоради МТС») практичну методику ремонту й складання кривошипно-шатунного механізму двигуна трактора ДТ-54, найбільш навантаженого й технологічно складного вузла.

Сутність вузлового методу, викладена в самій брошурі, варта окремого пояснення, оскільки саме вона визначала його переваги над альтернативними формами організації ремонту. У практиці МТС на початок 1950-х рр. співіснували три методи: бригадний, за якого всі операції виконувала одна тракторна бригада, закріплена за «своїми» машинами; бригадно-вузловий, проміжний, за якого лише ремонт основних вузлів двигуна доручали постійним спеціалізованим працівникам, тоді як розбирання, монтаж і ремонт решти вузлів і далі виконувала тракторна бригада; і власне вузловий, за якого спеціально виділені працівники постійно, протягом усього ремонтного сезону й незалежно від закріплення трактора за бригадою, виконували розбирання, ремонт усіх вузлів і складання машин [6, с. 6–8]. Автори прямо вказували, що вузловий метод дає змогу широко контролювати виконання завдань за годинним графіком. Отже, нормативна розробка 1952 р. безпосередньо спиралася на організаційний інструментарій, випробуваний і рекомендований до впровадження В. Б. Бабуком роком раніше [6, с. 8].

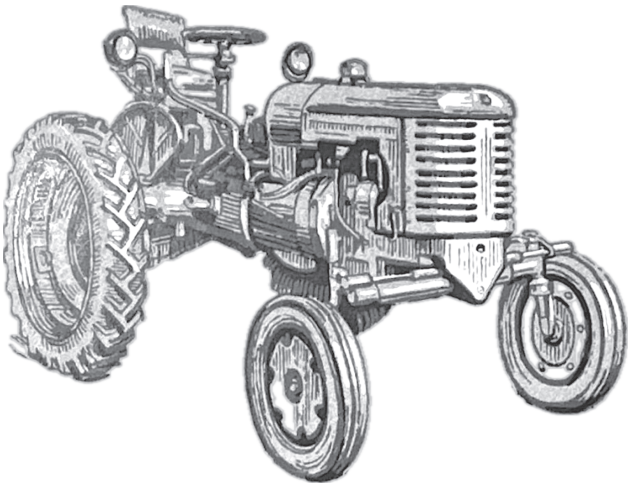

Рис. 2. Трактор ХТЗ-7

Джерело: Калашников А. Г. Ремонт двигателя трактора ХТЗ-7. Київ, 1957

Наукова вага цього доробку підтверджується нормативним статусом: наказом Міністерства сільського господарства СРСР № 384 від 24 березня 1951 р. типову технологію введено як обов'язкову в усіх майстернях МТС [18, арк. 1–166]. Ідеться про перетворення результатів науково-прикладної роботи УНДІМ на загальнодержавний регуляторний документ. Це стало можливим саме завдяки тому, що технологічні карти, розроблені авторським колективом, були достатньо деталізованими й практично верифікованими, тобто придатними для застосування у будь-якій майстерні, незалежно від кваліфікації місцевого персоналу. У 1952 р. публікації про ефективність нової технології з'явилися в центральних аграрних виданнях, зокрема в газеті «Радянська Україна» та журналі «Механізація сільського господарства» [10, с. 204], що свідчить про визнання результатів на загальносоюзному рівні. Показовим є те, що вже в осінньозимовий ремонтний сезон 1951–1952 рр., тобто ще до виходу друком спільного з П. Л. Максимчуком видання, типову технологію вузлового методу тією чи іншою мірою освоїли 800 МТС України, а як зразковий, детально описаний об'єкт впровадження у самому виданні фігурує майстерня Катеринопільської МТС Київської області [6, с. 3].

Результативність нового методу підтверджують наведені у виданні порівняльні показники роботи самої Катеринопільської МТС. За бригадного й бригадно-вузлового методів у майстерні одночасно перебувало до 20 тракторів, до ремонту залучалися понад 50 трактористів, бригадирів і їхніх помічників, а ремонт затягувався до березня; після переходу на вузловий метод у майстерні одночасно перебувало лише 7 тракторів, у ремонті було зайнято 30–32 робітники, а весь ремонт завершувався вже в січні [6, с. 69]. Готуючись до осінньозимового сезону 1951–1952 рр., Катеринопільська МТС стала ініціатором соціалістичного змагання машинно-тракторних станцій Київської області, взявши зобов'язання завершити ремонт до 20 січня; це зобов'язання було виконано, а роботу станції відзначено в доповіді Міністра сільського господарства УРСР на республіканській нараді директорів МТС 1951 і 1952 рр. [6, с. 73]. Високоякісний ремонт позначився і на виробничих показниках: 1951 року станція виконала річний план тракторних робіт на 121 %, посіявши ранні ярі культури за 5 днів, а цукрові буряки за 4, і посіла одне з перших місць серед МТС області за результатами збирання врожаю комбайнами [6, с. 73–74]. Подібний досвід впровадження вузлового методу автори фіксували також у Бобринецькій та Оріхівській МТС [6, с. 69].

Розвиваючи цей напрям, В. Б. Бабук разом з колегами у 1955 р. провадив дослідження й упровадження типової технології ремонту тракторів ХТЗ-7 [19, арк. 1–77].

Цей трактор представляв новіший технологічний тип з іншими конструктивними рішеннями у трансмісії та ходовій частині, що вимагало самостійного опрацювання номенклатури вузлів і технологічних нормативів.

Результатом цієї праці стало видання підготовленої під науковою редакцією В. Б. Бабука монографії кандидата технічних наук О. Г. Калашникова, присвяченої ремонту чотиритактних двоциліндрових карбюраторних двигунів ХТЗ-Б7, що застосовувалися на тракторах ХТЗ-7 випуску 1950–1955 рр. і широко використовувалися зокрема при вирощуванні кукурудзи, буряків і соняшнику; нормативи ремонту було узгоджено з профільними галузевими інститутами [12, с. 3]. На титульному аркуші цього видання В. Б. Бабук зазначений уже як член-кореспондент ВАСГНІЛ, що доповнює наявні відомості про його академічний статус.

Важливість цього напряму найкраще видно у ретроспекції, через призму реформи МТС 1958 р. Після вересневого 1953 р. Пленуму ЦК КПРС науково-дослідна робота УНДІМЕСГ скеровувалася на комплексну механізацію і підвищення ефективності МТП [10, с. 203]. Проте вже у червні 1958 р. партійно-державне керівництво ухвалило рішення про розформування МТС. Техніка продавалася колгоспам, а на базі майстерень МТС створювалися ремонтно-технічні станції. Як зазначила О. В. Лісовська, у 1963 р. добре обладнані майстерні мала лише понад тисяча колгоспів із тих,

що потребували ремонту, а 6705 господарств були забезпечені лише на 6–7 % від необхідного обсягу ремонтних потужностей [15, с. 308]. У цих умовах типова технологія, розроблена за участю В. Б. Бабука ще в першій половині 1950-х рр., набувала нової стратегічної актуальності: зі спеціалізованого документа для кваліфікованих механіків МТС вона перетворювалася на потенційний регламент для значно ширшого кола менш кваліфікованих і досвідчених виконавців ремонтних робіт. Таким чином, наукова розробка, написана до реформи, випереджала адміністративне рішення в технологічному вимірі й забезпечувала для нього готовий методичний інструментарій.

Третій напрям наукової діяльності В. Б. Бабука, дослідження з комплексної механізації вирощування кукурудзи, є найбільш виразним прикладом прямої залежності дослідницького порядку денного від конкретного політичного рішення. Кукурудзяна кампанія, розгорнута за ініціативи М. С. Хрущова після відвідин США у 1953–1954 рр., стала одним із визначальних явищ радянської аграрної політики другої половини 1950-х і початку 1960-х рр. Її мета полягала у намаганнях наздогнати та перегнати Америку у виробництві м'яса, молока й масла через масоване впровадження кукурудзи як кормової культури [15, с. 307]. Попит на науково обґрунтовані рішення з механізації всіх ланок кукурудзівництва зростав відповідно до темпів розширення посівних площ. У своїй праці О. В. Лісовська зафіксувала, що вже 1960 р. в Україні за методом механізатора, двічі Героя Соціалістичної Праці О. В. Гіталова, діяло 12 тисяч ланок комплексної механізації вирощування кукурудзи, а наступного року близько 40 тисяч [15, с. 309].

Безпосередню участь В. Б. Бабука в узагальненні цього досвіду засвідчує підготовлена ним у співавторстві з Н. М. Весною праця «Опыт комплексной механизации возделывания кукурузы» (рос.: «Досвід комплексної механізації обробітку кукурудзи») (1959). Згідно з нею, трудівники колгоспів і радгоспів України зобов'язалися 1959 р. довести площу посівів кукурудзи в республіці до 7 млн га і одержувати з кожного гектара по 30–40 ц зерна або по 300–700 ц силосної маси [3, с. 3]. У цьому виданні також задокументовано первинне джерело ініціативи, на яку спирався подальший розвиток комплексної механізації: навесні 1958 р. тракторна бригада колгоспу ім. XX з'їзду КПРС Ново-Українського району Кіровоградської області під керівництвом двічі Героя Соціалістичної Праці, депутата Верховної Ради СРСР О. В. Гіталова виступила ініціатором створення комплексно механізованих ланок з вирощування просапних культур із найменшими затратами ручної праці [3, с. 3].

Видання 1959 р. дає змогу простежити механізм поширення досвіду бригади О. В. Гіталова: через республіканську пресу трактористи звернулися до всіх механізаторів України із закликом позмагатися за високий врожай кукурудзи, узявши зобов'язання вирощувати 500 га кукурудзи без застосування ручної праці. На цей заклик відгукнулися десятки тисяч механізаторів, і вже 1958 р. в Україні було створено понад 12 тисяч комплексно механізованих ланок, які обробляли кукурудзу на площі понад 1,5 млн га [3, с. 4]. Сама бригада О. В. Гіталова 1958 р. для вирощування 952 га кукурудзи створила шість механізованих ланок, закріпивши за кожною окремий просапний трактор МТЗ-2 або КДП-35 і додатково ділянки соняшнику та цукрових буряків [3, с. 5].

Науковий інтерес ученого до цієї проблематики не вичерпався. За його редакцією, як члена-кореспондента УАСГН і ВАСГНІЛ, 1962 р. вийшла узагальнювальна колективна праця «Комплексна механізація виробництва кукурудзи», підготовлена авторським колективом у складі С. Ю. Данилевича, М. К. Діденка, В. І. Ковальчука, Ф. А. Кудлая та А. Л. Гриня. Вона фіксує подальше розгортання кампанії: у контексті рішень березневого 1962 р. Пленуму ЦК КПРС про рішучий перехід до просапної системи землеробства площа посівів кукурудзи в Україні 1962 р. досягла близько 10 млн га [11, с. 3].

Показово, що дослідницький інтерес В. Б. Бабука до кукурудзяної тематики виходив за межі суто українського досвіду й прямо перегукувався з риторикою наздоганяння США. Серед його публікацій цього періоду монографія «Тракторы и сельскохозяйственные машины Англии, США и Канады» [2] (рос.: «Трактори і сільськогосподарські машини Англії, США і Канади») (1959), а також статті «Шляхи зниження затрат праці при вирощуванні кукурудзи» (1956), «Про комплексну механізацію збирання кукурудзи» (1956) і «Наукові основи механізації збирання кукурудзи» (1959) [11, с. 199]. Ці публікації засвідчують, що В. Б. Бабук паралельно з організаційно-узагальнювальними виданнями провадив і вузькоспеціалізовані інженерні дослідження, зокрема разом із М. В. Тудель удосконалював початковідокремлювальний апарат і зерновловлювач кукурудзозбирального комбайна КУ-2А [11, с. 199].

Дослідницька робота вченого у сфері нормування ремонтних операцій та механізації просапних культур тривала й у наступне десятиліття. Досвід

комбайнового збирання кукурудзи на зерно узагальнено у праці, підготовленій спільно з В. І. Ковальчуком (1963) [5], а нормативно-технологічний напрям продовжено в альбомах технологічних карт на розбирання, складання та регулювання механізмів тракторів ДТ-14 і ДТ-20 (1964) [4] та ходової частини трактора ДТ-75 (1967) [7]. Ці видання показують, що напрацьована на початку 1950-х рр. форма подання ремонтної технології у вигляді комплекту технологічних карт залишалася робочим інструментом і для нового покоління машин.

Слід зазначити, що провал кукурудзяної кампанії як господарського проєкту, зумовлений насамперед вирощуванням культури в агрокліматичних умовах, для неї непридатних, не знецінював технологічного змісту відповідних наукових досліджень В. Б. Бабука. Розробки у сфері механізації сівби, міжрядного обробітку та збирання врожаю зберігали самостійне методичне значення й залишалися придатними для застосування в тих зонах, де кукурудза культивувалася обґрунтовано. Крім того, значна частина цих рішень була придатна до адаптації для інших просапних культур.

Три розглянуті напрями утворюють послідовну й внутрішньо цілісну дослідницьку траєкторію: від відновлення ресурсу деталей до стандартизації повного ремонтного циклу та підвищення ефективності використання техніки у виробничому процесі. Ця логіка свідчить про системне мислення В. Б. Бабука, а не про ситуативне реагування на адміністративні директиви. Характерною рисою доробку вченого є колективний характер усіх зафіксованих робіт, що було нормою радянської галузевої науки, де індивідуальне авторство поступалося лабораторній та інституційній атрибуції. Проте факт постійної присутності В. Б. Бабука в авторських колективах ключових науково-технічних документів переконливо свідчить про його реальний науковий авторитет і провідну роль.

Висновки. Наукова та творча спадщина В. Б. Бабука є переконливим прикладом того, як досягнення наукової діяльності радянського вченого-технолога поєднували реальний дослідницький зміст із чіткою соціально-економічною детермінованістю. Три ключові напрями його науково-дослідницької діяльності, а саме дослідження зносостійкості деталей і методів їх реставрації наприкінці 1940-х рр., розробка й упровадження типової технології ремонту МТП вузловим методом у 1951–1955 рр. та комплексна механізація вирощування кукурудзи наприкінці 1950-х і в 1960-х рр., хронологічно і функціонально корелюють з трьома суспільно-економічними викликами: повоєнною відбудовою аграрного виробництва, реформою МТС 1958 р. та кукурудзяною кампанією М. С. Хрущова.

Особливо показовим є взаємозв'язок між стандартизованою технологією ремонту, сформованою В. Б. Бабуком та його колегами в першій половині 1950-х рр., і реформою МТС 1958 р.: науковий продукт передував адміністративному рішенню і забезпечив для нього готову методичну базу в умовах, коли ремонт техніки перейшов до недостатньо оснащених колгоспних майстерень. Це свідчить про здатність наукової діяльності особисто В. Б. Бабука та очолюваного ним інституту формувати методичний доробок, що випереджав час і відповідав практичним потребам виробництва.

Введення постаті В. Б. Бабука до вітчизняного науково-біографічного дискурсу важливе як для відновлення об'єктивної оцінки конкретних дослідників, так і для глибшого розуміння функціонування галузевої науки в Україні у 1940–1970-х рр. Результати дослідження дають підстави розглядати В. Б. Бабука як талановитого організатора галузевої науки та одного з провідних фахівців у сфері механізації ремонту і експлуатації сільськогосподарської техніки, чий науковий доробок істотно вплинув на розвиток вітчизняної інженерної думки середини XX ст.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з систематичним опрацюванням матеріалів фонду 25 ЦДАВО України та пошуком і аналізом опублікованих праць ученого у фондах спеціалізованих бібліотек. Перспективним також є порівняльний інституційний аналіз діяльності УНДІМЕСГ у контексті споріднених галузевих науково-дослідних установ. Такий аналіз дав би змогу з'ясувати, якою мірою напрями досліджень В. Б. Бабука та очолюваного ним інституту були типовими для галузевої науки того часу, а якою відображали специфічно українську інституційну традицію.

Список літератури:

1. Бабук В. Б. Годинний графік на тракторних роботах. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1951. 96 с.
2. Бабук В. Б. Тракторы и сельскохозяйственные машины Англии, США и Канады. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1959. 326 с.
3. Бабук В. Б., Весна Н. М. Опыт комплексной механизации возделывания кукурузы. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1959. 20 с.

4. Бабук В. Б., Зозуля А. И. та ін. Альбом технологических карт на разборку, сборку и регулировку механизмов тракторов ДТ-14 и ДТ-20 (ДТ-14, ДТ-14А, ДТ-14Б, ДТ-20). Москва : Всесоюз. объед. «Союзсельхозтехника», 1964. 295 с.

5. Бабук В. Б., Ковальчук В. І. Досвід комбайнового збирання кукурудзи на зерно. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1963. 47 с.

6. Бабук В. Б., Максимчук П. Л. Вузловий метод ремонту тракторів. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1952. 92 с.

7. Бабук В. Б., Самсоненко Г. С. та ін. Альбом технологических карт на разборку, сборку и регулировку механизмов шасси трактора ДТ-75. Москва : Всесоюз. объед. «Союзсельхозтехника», 1967. 307 с.

8. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект. Київ : Аграрна наука, 2012. 416 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 68).

9. Вергунов В. А., Щебетюк Н. Б. Історія Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.) / за заг. ред. В. А. Вергунова. Київ : Аграрна наука, 2008. 304 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 26).

10. Вечурко С. В. Розвиток експериментальних досліджень з ремонту та обслуговування сільськогосподарської техніки при Українському науково-дослідному інституті механізації в 40–60-х рр. XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.* Серія : Історія. 2014. № 2, т. 3. С. 202–206.

11. Данилевич С. Ю., Діденко М. К., Ковальчук В. І., Кудлай Ф. А., Гринь А. Л. Комплексна механізація виробництва кукурудзи / за ред. В. Б. Бабука. Київ : Вид-во Укр. акад. с.-г. наук, 1962. 196 с.

12. Калашников А. Г. Ремонт двигателя трактора ХТЗ-7 / під ред. чл.-кор. ВАСГНІЛ В. Б. Бабука. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1957. 66 с.

13. Кириленко А. О. Кукурудзяна епопея на Півдні України в період хрущовських реформ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Історичні науки. 2014. Вип. 3.37 (105). С. 82–85.

14. Кириленко А. О. Реорганізація МТС в період хрущовської «відлиги» та зміни в Південному регіоні УРСР. *Наукові записки Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Історичні науки. Миколаїв, 2013. Вип. 251. С. 154–157.

15. Лісовська О. В. Комплексна механізація та автоматизація сільського господарства як одна з основних умов зміцнення матеріально-технічної бази села (1960-ті роки). Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 307–309.

16. Нікілєв О. Ф. Результати трансформацій у сфері машинно-тракторного обслуговування колгоспного виробництва кінця 1950-х – початку 1960-х рр. *Український селянин*. 2014. № 14. С. 218–220.

17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 25. Оп. 2. Спр. 429. Науковий звіт за темою «Технологія ремонту деталей тракторів «Універсал-1» і «Універсал-2». 423 арк.

18. ЦДАВО України. Ф. 25. Оп. 2. Спр. 533. Науковий звіт за темою «Розробка типової технології ремонту тракторів ДТ-54». 166 арк.

19. ЦДАВО України. Ф. 25. Оп. 2. Спр. 728. Науковий звіт за темою «Впровадження типової технології ремонту тракторів ХТЗ-7». 77 арк.

20. ЦДАВО України. Ф. 25. Оп. 3. Спр. 88. Короткий звіт інституту про науково-дослідну роботу за 1948 р. 69 арк.

21. ЦДАВО України. Ф. 25. Оп. 3. Спр. 191. Документи про подання до Сталінської премії робіт інституту «Типова технологія ремонту тракторів ДТ-54, «Універсал-1» і «Універсал-2» в майстернях вузловим методом» (протокол, анотація, довідки, відгуки). 21 арк.

22. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 11. Спр. 119. Накази Народного комісаріяту земельних справ УСРР № 192/2880 від 18 червня 1930 р. та № 222/2910 від 12 липня 1930 р. Арк. 34, 39.

23. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 1045. Наказ № 23-06 по Народному комісаріату землеробства УРСР від 23 червня 1943 р. «Про роботу Українського науково-дослідного інституту механізації сільського господарства». Арк. 74–77.

24. Чекалов А. І. Бабук Володимир Борисович. Вчені у галузях механізації, електрифікації та меліорації / наук. ред. М. К. Лінник. Київ : Аграрна наука, 2000. С. 9–12. (Серія «Українські вчені-аграрії XX століття» ; кн. 3).

25. Чекалов А. І. Бабук Володимир Борисович. Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: https://esu.com.ua/article-38666 (дата звернення: 10.09.2026).

Budnyk S.M. THE INTELLECTUAL LEGACY OF CORRESPONDING MEMBER OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF AGRICULTURAL SCIENCES V. B. BABUK (1910–1978), AN OUTSTANDING SCHOLAR IN THE FIELD OF AGRICULTURAL MECHANIZATION OF UKRAINE

The article investigates the scholarly legacy of V. B. Babuk (1910–1978), Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, candidate of technical sciences and long-serving director of the Ukrainian Scientific Research Institute of Agricultural Mechanization and Electrification (UNDIMESH). Three principal directions of his work are identified and analysed in chronological and contextual perspective. The first direction concerns post-war research of the late 1940s on tractor part wear and restoration: V. B. Babuk developed repair drawings for SKhTZ-15/30 and Universal-2 tractor components, investigated surface hardening of worn crankshafts by acetylene-oxygen flame heating, and studied wear mechanisms in parts made of modified cast iron. These studies constituted a direct technological response to the urgent challenge of rebuilding the machine and tractor fleet devastated by the Second World War. The second and most consequential direction was the development of the standard repair technology for the DT-54, Universal-1 and Universal-2 tractors using the nodal or assembly-unit method, a set of technological process cards covering 160 high-wear components, declared mandatory for all MTS workshops by Ministry Order No. 384 of March 1951. V. B. Babuk subsequently extended this work to the KhTZ-7 tractor in 1955. The significance of this output was amplified by the MTS reform of 1958, which transferred machinery maintenance to collective farms and made a well-documented repair methodology indispensable for a far wider base of personnel. The third direction, complex mechanization of maize cultivation, coincided with Khrushchev's corn campaign of 1953–1963, which generated massive institutional demand for technical solutions across the entire maize production cycle. The article concludes that Babuk's output represented genuine technological responses to concrete challenges of Soviet agrarian development and left a measurable legacy in Ukrainian agricultural machinery practice.

Keywords: *V. B. Babuk; UNDIMESH, agricultural mechanization, nodal (assembly-unit) repair method, Machine and Tractor Stations, standard tractor repair technology, MTS reform of 1958, Khrushchev's corn campaign, history of agricultural mechanization in the Ukrainian SSR.*

Дата першого надходження статті до видання: 10.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.11.2026